

Голові разової спеціалізованої вченої ради
у Ніжинському державному
університеті імені Миколи Гоголя
докторові педагогічних наук, професорові кафедри
української мови, методики її навчання та перекладу
Рудюк Тетяні Вікторівні

ВІДГУК

*офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора,
професора кафедри східної культури і літератури
Київського університету імені Бориса Грінченка
Удовиченко Лариси Миколаївни
про дисертацію Івахно Наталії Олексіївни
«Методика поглибленого вивчення учнями 10-11 класів
власних назв у літературних творах»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
з галузі знань 01 Освіта / Педагогіка
за спеціальністю 014 Середня освіта (за предметними спеціалізаціями)*

1. Актуальність теми дослідження.

Глобальні суспільні трансформації, переорієнтування освітньої парадигми на компетентнісну основу, реалії сучасної шкільної літературної освіти, стрімкий поступ технологій та методик навчання для формування кваліфікованого читача закономірно поживляють зацікавлення науковців пошуком раціональних шляхів вирішення низки проблем в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти, пов'язаних з необхідністю формування громадянської та культурно-національної ідентичності молодих українців засобами мистецтва слова та недостатньою літературознавчою та методичною підготовленістю вчителів української літератури долати такі проблеми.

На цьому полі множина гідних уваги тем дуже велика, і дисертантка вибрала одну з найбільш цікавих і найменш розроблених, а саме про методику вивчення глибинної, і часто прихованої, ролі власних назв у загальній тканині художнього твору. Тому тема дисертації, безумовно, є актуальною і лежить у загальному руслі практичної реалізації завдань Нової української школи та еволюційного процесу новітнього українського шкільництва.

2. Зв'язок роботи з науковими програмами, темами, планами.

Дисертація є вартісним внеском у розробку комплексної науково-дослідної теми «Технологія літературного аналізу в середній школі» (номер державної реєстрації 0123U101622) кафедри літератури, методики її навчання, історії культури та журналістики Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Крім того, її важливість зумовлена також актуальними загальними напрямками наукових досліджень педагогіки та методики навчання, як:

- формування вмінь і навичок учнів аналізувати та інтерпретувати твори мистецтва слова;
- розвивання здатності юних читачів виявляти роль різних значущих компонентів художнього твору у розкритті його ідейно-естетичного змісту;
- забезпечення компетентної аргументації щодо функціонального навантаження власних назв у художніх текстах.

3. Наукова новизна одержаних результатів є безсумнівною.

Найбільш істотними і важливими здобутками дисертантки є наступні:

- формування цілісної системи знань, умінь і навичок, необхідних для вивчення власних назв у процесі аналізу літературного тексту;
- виокремлення відповідних принципів навчання, методів, прийомів та форм роботи;
- розробка методичної моделі вивчення власних назв на уроках української літератури в старших класах;
- визначення критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів у роботі з власними назвами;
- експериментальна перевірка ефективності авторської методики роботи з власними назвами.

4. Наукове та практичне значення.

Результати дослідження Наталії Івахно є істотним внеском у розвиток теорії і методики навчання української літератури. Запропонована методична система та цікаві і змістовні літературознавчі матеріали, викладені у розділах дисертації та у додатках, безумовно слугуватимуть підґрунтям для практичної реалізації важливих освітніх завдань, а також стануть стимулом для укладання нових програм, підручників та посібників з української літератури для учнів старшої школи.

5. Повнота викладення матеріалу дисертації у наукових публікаціях.

Результати рецензованої роботи вичерпно відображені у публікаціях авторки та широко апробовані на наукових конференціях: за матеріалами дисертації опубліковані 5 статей у вітчизняних та зарубіжних періодичних наукових виданнях, що включені до переліку фахових видань України або до міжнародних наукометричних баз, 3 – в інших наукових виданнях України, 6 - у збірниках матеріалів наукових Всеукраїнських та Міжнародних конференцій.

6. Структура та зміст дисертації, її завершеність та відповідність встановленим вимогам.

Композиційно робота складається зі вступу, трьох розділів, пов'язаних внутрішньою логікою й послідовністю викладу матеріалу, висновків до

кожного з розділів та списків використаних джерел до них, загальних висновків, додатків. Повний обсяг дисертації становить 302 сторінки, із них основного тексту – 188 сторінок, додатків - 82 сторінки. Робота містить 13 таблиць та 10 рисунків. Покликання в основному тексті здійснено з дотриманням нормативних вимог.

7. Ступінь обґрунтованості наукових положень.

Зміст дисертації повною мірою розкриває тему роботи. Дослідницький задум авторки та етапи його реалізації з належною повнотою й теоретичною обґрунтованістю репрезентовано у вступі. Коректно розроблений науковий апарат дослідження надає рецензованій праці ґрунтовності, чіткості й логічної виразності. Вдало обрані об'єкт і предмет дослідження, що відповідають темі дисертації, уможливають досягнення поставленої мети.

П'ять поставлених перед собою дослідницьких завдань дисертантка розв'язувала, застосовуючи відповідні теоретичні та емпіричні методи.

З першим завданням – окреслити мовознавчі, літературознавчі, методичні та психолого-педагогічні основи вивчення власних назв у творах української літератури – дисертантка упоралася блискуче. Вона максимально враховує результати сучасних наукових студій щодо концептуальної значущості власних назв в інтерпретації творів мистецтва слова. Ґрунтовне вивчення теоретичних праць забезпечує фахове всебічне осмислення авторкою лінгвістичних основ вивчення онімів, літературознавчих теорій про функціональні властивості літературно-художніх онімів у творчості українських митців, психолого-педагогічних особливостей учнів старшої школи та методичних основ шкільного вивчення власних назв.

Дисертантка чітко визначила термінологічне наповнення проведеного дослідження шляхом прозорого і уніфікованого тлумачення регламентованих темою лінгвістичних (*антропоніми, топоніми, гідроніми, зооніми, міфоніми* тощо (підрозділ 1.1)) та методичних дефініцій (*мета освітнього процесу, загальнодидактичні та методико-літературні принципи, етапи навчальної роботи, навчальна ситуація, методи навчання, шляхи аналізу літературного твору, типи і види уроків української літератури* (підрозділ 1.4)).

Другим завданням дисертації був аналіз навчально-методичного забезпечення шкільного курсу «Українська література» для 10-11-х класів ЗЗСО. Цей аналіз разом із власним учительським досвідом дав підстави Наталії Івахно констатувати спорадичний характер вивчення літературно-художніх онімів й актуалізувати доцільність розроблення ефективної методики.

Аналіз навчально-методичного комплекту дисертантка справедливо ґрунтує на тому, що «художньо мотивована власна назва завжди є таким концептом, який концентрує в собі світоглядні, моральні та естетичні пріоритети письменника» (стор. 57). Це твердження зумовлює ряд важливих пропозицій щодо майбутніх програм і підручників (стор. 59), врахування яких, безумовно, поглибить і посилить їх компетентнісний, змістовий та методичний складники.

У підрозділі 1.4 Наталія Івахно розлого та переконливо розкриває сучасні методичні основи вивчення власних назв у творах української літератури, спираючись на праці Юрія Бондаренка, Ніни Головченко, Юлії Горідько, Наталії Грицак, Людмили Неживої, Анатолія Ситченка, Наталії Романишиної, Ганни Токмань, Лариси Удовиченко та інших, які розробили методичний інструментарій, що може бути також застосований до контекстуального аналізу літературно-художніх онімів із урахуванням жанрово-стильової специфіки та ідейно-художніх особливостей твору.

При виконанні другого завдання дисертантка демонструє якості досвідченого практика, здатного виокремити найістотніше в наукових дослідженнях за темою і застосувати його у вирішенні власної проблематики.

Третім завданням дослідження було розробити й науково обґрунтувати методичну модель поглибленої роботи з власними назвами під час аналізу літературного тексту в 10-11 класах закладів загальної середньої освіти. Ця частина представлена у 2-му розділі і є осердям дисертації, а презентовані тут результати – головним здобутком дисертантки. У зв'язку з цим зупинимося на ньому більш детально.

У підрозділі 2.1 дисертантка формулює концептуальні засади своєї авторської методичної моделі, описує та ілюструє її програмовим художнім матеріалом і розкриває загальнодидактичні та методичні засади її реалізації, а також належно обґрунтовує оригінальні принципи розробленої методики.

Підрозділ 2.2 присвячений опису практики реалізації загальної моделі вивчення власних назв на уроках української літератури в 10-11 класах. Ця практика передбачає цілісне осмислення виділених дисертанткою різновидів онімів (*антропонімів, топонімів, міфонімів*) та ділиться за їх функціональними ролями: вивчення власних назв образів-персонажів динамічного типу (підрозділ 2.2.1), робота з власними назвами як регуляторів системних зв'язків між образами-персонажами (підрозділ 2.2.2), опрацювання власних назв у контексті вивчення ціннісно-цільових програм літературних героїв (підрозділ 2.2.3), аналіз власних назв міфологічного типу (підрозділ 2.2.4). Прикметно, що усі запропоновані у розділі практичні матеріали об'єднані наскрізною ідеєю: учні мають сприйняти онім як полісемантичну мовну одиницю, пов'язану системою свої значень із цілим спектром художніх властивостей літературного твору (стор. 177).

Така структура є надзвичайно логічною, прозорою і легкою для сприйняття. На наш погляд, з функціональної точки зору вона є оптимальною і дозволяє повною мірою проявити синергетичність презентованих типів онімів.

Вдалим є вибір способів організації освітньої діяльності учнів з акцентом на поглибленому вивченні власних назв, що детально представлено у 2-му розділі дисертації. Дисертантка влучно визначила основні групи онімів для вивчення у старшій школі і відповідно розробила напрями роботи у рамках пообразного, сюжетно-композиційного, жанрового та стильового шляхів аналізу художнього твору, визначаючи їх як домінуючі та комбінуючи з елементами хронотопного, проблемно-тематичного та інших шляхів.

Основні положення, методи, прийоми, види і форми робіт запропонованої методики дуже вдало ілюструються практично на всіх програмових творах і відкривають нову сторінку у методиці навчання української літератури у старших класах Нової української школи. Вчителі знайдуть тут багатий різноманітний матеріал для самоосвіти і засоби для проведення цікавих і небанальних уроків.

У 3-му розділі вирішуються *четверте і п'яте завдання* дослідження: визначити систему літературних компетентностей та критерії діагностування рівнів навчальних досягнень учнів у процесі роботи з власними назвами, а також експериментально перевірити ефективність розробленої методики, проаналізувати й узагальнити отримані результати.

Тут маємо традиційний і усталений у дисертаційних роботах підхід до перевірки ефективності запропонованої методики, виконаний дуже старанно і представлений вельми наглядно і переконливо у таблицях і графіці. Порівняння результатів навчання учнів експериментальних і контрольних груп вказують на позитивну динаміку в шкільному вивченні власних назв за розробленою методикою. Аналіз відповідей старшокласників на розроблені тестові запитання засвідчив:

- зростання інтересу учнів до функціональності власних назв у художніх творах;
- посилення уваги старшокласників до зв'язку літературних найменувань із складниками художнього тексту;
- розвиток уміння визначати та коментувати функціональне значення онімів у творах мистецтва слова;
- підвищення рівня читацьких оцінок щодо ролі власних назв у творах художньої літератури.

Отримані статистичні дані підтверджують доцільність широкого запровадження розробленої методики в освітній процес закладів загальної середньої освіти.

Висновки, які завершують кожний розділ і дисертацію в цілому, у стислому вигляді відбивають результати відповідних фрагментів роботи і сприяють швидкому ознайомленню з логікою і досягненнями роботи.

Скажемо декілька слів про додатки. Серед найважливіших і найцікавіших для шкільної практики є додаток Б, у якому подана таблиця аналізу функціональності власних назв у художніх творах, додатки В, Г, Д з планами-конспектами уроків, орієнтованих на засвоєння різних функціональних ролей онімів.

Додатки Е, Ж, И будуть корисними для контролю та самоконтролю результатів навчання та сприятимуть організації формувального оцінювання з української літератури.

Додатки підкреслюють та посилюють практичну орієнтованість дисертації, додають їй ваги і стимулюватимуть зацікавленість нею широким учительським загалом.

Нарешті останнє у списку і неостаннє за важливістю: привертає увагу вишукана українська мова і стилістика дисертації, так що у цьому відношенні

вона може бути взірцем для інших. Особливо похвали заслуговує і те, що дисертантка уникає необґрунтованого використання іншомовних слів (що є вадою нинішніх наукових текстів) при визначенні понять і концепцій, для яких знайдені органічні й адекватні українські відповідники.

8. Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

Високо оцінюючи рецензовану дисертацію, привертаю увагу до окремих її аспектів, що, на мою думку, потребують уточнення, пояснення чи корегування, а саме:

1. У пункті вступу, присвяченому науковій новизні роботи, доцільно згадати запропоновані авторкою способи поглибленого вивчення власних назв у рамках пообразного, сюжетно-композиційного, жанрового та стильового дослідження художнього твору, коли комбінуються елементи декількох шляхів аналізу навколо одного домінантного.
2. У розділі, присвяченому огляду літератури, нічого не сказано про публікації учителів-практиків стосовно дисертаційної теми. Якщо ж дотичні питання не висвітлювалися на сторінках фахової перси, то подібну інформацію варто було б додати для підсилення обґрунтованості актуальності і новизни теми дослідження.
3. Цікаво було б упродовж експериментального навчання виокремити час на дослідження прогнозованого позитивного впливу запровадженої методики на результати навчально-пізнавальної діяльності учнів з української мови та зарубіжної літератури. Якщо б така позитивна кореляція була виявлена, що, на наш погляд, дуже імовірно, то вона б слугувала ще одним сильним аргументом на користь запропонованої методики. Втім, питання про результативність подібної тематичної інтеграції може бути перспективою подальших досліджень.
4. Декілька технічних огріхів не заслуговують на особливе згадування і деталізацію.

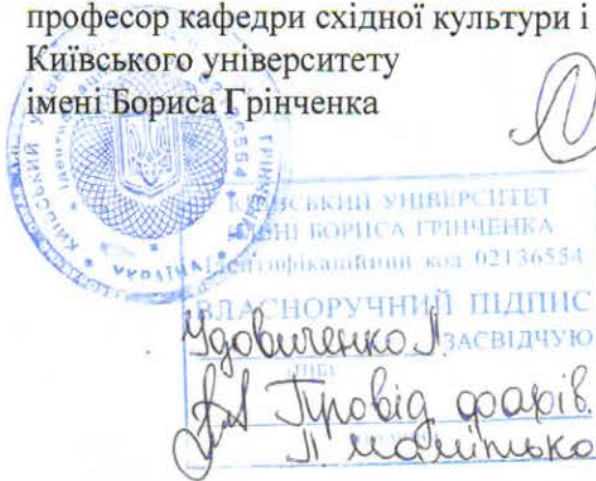
Зазначені зауваження до дисертаційної роботи, здебільшого дискусійного чи рекомендаційного плану, жодним чином не применшують її значення і не знижують загальної високої оцінки, проте можуть слугувати імпульсом для дискусії упродовж захисту результатів дослідження і стимулом на перспективу.

Загалом робота «Методика поглибленого вивчення учнями 10-11 класів власних назв у літературних творах» свідчить про глибокі теоретичні знання дисертантки, вільне володіння нею методами наукових досліджень та спроможність розв'язувати складні проблеми теорії і практики навчання української літератури в закладах загальної середньої освіти.

Загальний висновок про відповідність роботи встановленим вимогам. Аналіз дисертації та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що дослідження Івахно Наталії Олексіївни є завершеним, цілісним, самостійним. Уважаємо, що дисертаційна робота за змістом, актуальністю, рівнем наукової новизни, практичним значенням та характером висновків відповідає галузі знань 01 Освіта / Педагогіка, спеціальності 014 Середня освіта (за предметними спеціалізаціями) та сучасним вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертацій», і затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», а її авторка – Івахно Наталія Олексіївна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 01 Освіта / Педагогіка, зі спеціальності 014 Середня освіта (за предметними спеціалізаціями).

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри східної культури і літератури
Київського університету
імені Бориса Грінченка

Лариса УДОВИЧЕНКО

Удовиченко Л.
Тривід, проф. В.К.
Л. Малицько